بسم الله الرحمن الرحيم

કુર્આનની સર્વગ્રાહી તફસીર (વિવરણ)

મઆરિફુલ કુર્આન

ગુજરાતી

મૂળ લેખક હઝરત મવલાના મુફતી મુહમ્મદ શફીઅ્ સા. (રહ.)

અનુવાદક ઈલ્યાસ ગુલામમુહમ્મદ આદમ સાલેહ પટેલ (ખાનપુરી)

www.maarifulqurangujarati.com

[મઆરિફુલ કુર્આન ગુજરાતીમાંથી : ભાગ–૭ | પેજ નં. ૯ થી ૧૯ | સૂરએ કહફ–૧૮ : ૧૩ થી ૧૬]

અસ્હાબે કહફ

PART-2

- ❖ અસ્હાબે કહફનો કિસ્સો અને રકીમ
- ❖ અસ્હાબે કહફનું સ્થળ અને તેનો સમયગાળો
- ❖ દીનની સુરક્ષા માટે વિવિધ પ્રદેશોમાં વિવિધ સમયમાં ગુફાઓમાં શરણ લેનારાઓની ઘટનાઓ
- ❖ આધુનિક ઈતિહાસકારોના મતે હાલમાં તે સ્થળ ક્યાં આવેલું છે ? વગેરે...

અસ્હાબે કહફની ઘટના

(ભાગ–ર)

અસ્હાબે કહફનો કિસ્સો અને "રકીમ" :

આ કિસ્સામાં અમુક ચર્ચાઓ છે. પ્રથમ એ કે અસ્હાબે કહફ અને અસ્હાબે રકીમ એક જ સમૂહના બે નામો છે અથવા તેઓ અલગ–અલગ બે સમૂહો હતા ? જો કે કોઈ સહીહ હદીષમાં તેનો કોઈ ખુલાસો નથી પરંતુ ઈમામ બુખારી (રહ.)એ પોતાની કિતાબ "સહીહ"માં અસ્હાબે કહફ અને અસ્હાબે રકીમ વિશે બે વિષયો અલગ–અલગ લખ્યા છે, પછી અસ્હાબે રકીમ હેઠળ ત્રણ વ્યક્તિઓનો મશ્હૂર કિસ્સો ગુફામાં બંધ થઈ જવાનો પછી દુઆઓ દ્વારા માર્ગ ખુલી જવાનો વર્ણન કર્યો છે જે બધી જ હદીષની કિતાબોમાં વિગતવાર મોજૂદ છે. ઈમામ બુખારીના આ લખાણથી એવું સમજવામાં આવે છે કે તેમના મતે અસ્હાબે કહફ એક જમાઅત છે અને અસ્હાબે રકીમ તે ત્રણ વ્યક્તિઓને કહેવામાં આવ્યા છે જે કોઈ સમયે એક ગુફામાં સંતાયા હતા, પછી પહાડના એક મોટા પથ્થરે તે ગુફાના મુખ ઉપર આવીને તેને બંધ કરી દીધી જેથી ગુફા બિલકુલ બંધ થઈ ગઈ, તેમાંથી નીકળવાનો માર્ગ ન રહ્યો. આ ત્રણેએ પોતાના ખાસ નેક અમલોનો વાસ્તો આપી અલ્લાહ પાસે દુઆ કરી કે જો આ કામ અમે માત્ર તારી ખુશી માટે કર્યું હોય તો તારી દયાથી અમારો માર્ગ ખોલી આપ. પ્રથમ વ્યક્તિની દુઆથી પથ્થર થોડો સરકી ગયો, પ્રકાશ આવવા લાગ્યો, બીજાની દુઆથી તે વધારે ખસ્યો પછી ત્રીજાની દુઆથી માર્ગ બિલકુલ ખુલી ગયો.

પરંતુ હાફિઝ ઈબ્ને હજર (રહ.)એ "શર્હે બુખારી"માં એ સ્પષ્ટ કર્યું છે કે, હદીષની રિવાયતની રૂએ એની કોઈ સ્પષ્ટ દલીલ નથી કે અસ્હાબે રકીમ પ્રસ્તુત ત્રણ વ્યક્તિઓનું નામ છે, વાત માત્ર એટલી છે કે ગુફાની ઘટનાના એક રિવાયતકાર હઝરત નુઅ્માન બિન બશીર (રદિ.)ની રિવાયતમાં અમુક રિવાયત કરનારાઓએ આ વધારો નકલ કર્યો છે કે હઝરત નુઅ્માન બિન બશીર (રદિ.)એ ફરમાવ્યું કે, મેં રસૂલુલ્લાહ ﷺને રકીમનું વર્ણન કરતા સાંભળ્યા છે. આપ ﷺ ગુફામાં બંધ થઈ જનાર ત્રણ વ્યક્તિઓની ઘટના સંભળાવી રહ્યા હતા.

આ વધારો "ફત્હુલ બારી"માં બઝાર અને તબરાનીની રિવાયતથી નકલ થયો છે પરંતુ પ્રથમ તો આ હદીષના જાહેર રાવીઓની રિવાયતો જે સિહાહ સિત્તહ અને હદીષની અન્ય કિતાબોમાં વિગતવાર મોજૂદ છે તેમાં કોઈએ હઝરત નુઅ્માન બિન બશીર (રદિ.)નું આ વાક્ય નકલ કર્યું નથી, પોતે બુખારીની રિવાયત પણ આ વાક્યથી ખાલી છે, પછી આ વાક્યમાં પણ એનો ખુલાસો નથી કે રસૂલુલ્લાહ ﷺએ ગુફામાં બંધ થનારા આ ત્રણ વ્યક્તિઓને "અસ્હાબુર્રકીમ" ફરમાવ્યા હતા બલકે, શબ્દો આ પ્રમાણે છે કે, "આપ ﷺ રકીમનું વર્ણન કરી રહ્યા હતા." આ સંદર્ભમાં આ ત્રણે વ્યક્તિઓનું વર્ણન કર્યું, શબ્દ "રકીમ"ના ભાવાર્થ વિશે સહાબા, તાબિઈન અને સામાન્ય વિવરણકારોના જે વિવિધ પ્રકારના નિવેદનો ઉપર નકલ કરવામાં આવ્યા છે તે પોતે એ બાબતની દલીલ છે કે રસૂલે કરીમ ﷺ દ્વારા "રકીમ"નો કોઈ ભાવાર્થ નક્કી કરવા વિશે હદીષની કોઈ રિવાયત ન હતી, નહિતર કેવી રીતે શક્ય હતું કે આપ ﷺ એક શબ્દનો ભાવાર્થ પોતે નક્કી કરી આપે પછી સહાબા, તાબિઈન અને બીજા વિવરણકારો તેનો વિરોધ કરે અને તેનાથી વિપરીત બીજો મત અપનાવે ! એટલા માટે બુખારીની શરાહ લખનાર હાફિઝ ઈબ્ને હજર (રહ.)એ અસ્હાબે કહફ તથા અસ્હાબે રકીમ બે અલગ–અલગ સમૂહ હોવાનો ઈન્કાર કર્યો અને સાચું એ ઠરાવ્યું કે આ બંને એક જ સમૂહનું નામ છે, ગુફામાં બંધ થઈ જનાર ત્રણ વ્યક્તિઓનું વર્ણન રકીમના વર્ણનની સાથે આવી ગયું હોય તો તેનાથી એવું જરૂરી નથી કે આ જ ત્રણ વ્યક્તિઓ અસ્હાબે રકીમ હતા.

હાફિઝ ઈબ્ને હજરે આ સ્થળે એ પણ સ્પષ્ટ કર્યું છે કે, કુર્આને જે કિસ્સો અસ્હાબે કહફનો વર્ણન કર્યો છે તેની વર્ણનશૈલી પોતે એવું બતાવી રહી છે કે અસ્હાબે કહફ અને રકીમ એક જ સમૂહ છે, એ જ કારણ છે કે જમહૂર મુફસ્સિરીન અને મુહદ્દીસીન આ બંનેના એક જમાઅત હોવા ઉપર સહમત છે.

બીજો મસ્અલો આ સ્થળે પોતે તે ઘટનાની વિગતોનો છે જેના બે વિભાગો છે, એક તે જે આ કિસ્સાની રૂહ અને અસલ હેતુ છે જેનાથી યહૂદીઓના સવાલનો જવાબ પણ થઈ જાય છે અને મુસલમાનો માટે માર્ગદર્શન અને બોધપાઠ પણ; બીજો વિભાગ તે છે જેનો સંબંધ આ ઘટના સાથે ફક્ત

ઐતિહાસિક અને ભૌગોલિક સ્વરૂપનો છે, મૂળ હેતુના વર્ણન કરવામાં તેની કોઈ ખાસ દખલગીરી નથી, દાખલા તરીકે આ ઘટના કયા યુગમાં અને કયા શહેરમાં અથવા કઈ વસ્તીમાં બની, જે કાફિર બાદશાહથી ભાગીને આ લોકોએ ગુફામાં શરણ લીધું હતું તે કોણ હતો ? તે લોકોના શું અકીદહ અને માન્યતાઓ હતી ? અને તેમની સાથે તે લોકોએ શું વ્યવહાર કર્યો જેના કારણે આ અસ્હાબે કહફ નાસી છૂટીને ગુફામાં સંતાવા મજબૂર થઈ ગયા ? પછી એ કે તે લોકોની સંખ્યા કેટલી હતી અને લાંબા સમય સુધી સૂતા રહેવાની કુલ મુદત કેટલી હતી અને પછી આ લોકો હજુ સુધી જીવતા છે કે મૃત્યુ પામ્યા વગેરે...!

કુર્આને હકીમે પોતાના હિકમતપૂર્ણ સિદ્ધાંત અને શૈલી હેઠળ સમગ્ર કુર્આનમાં એક હઝરત યૂસુફ (અલૈ.)ના કિસ્સા સિવાય કોઈ કિસ્સાની સમગ્ર વિગત આપી તેને ક્રમવાર વર્ણન નથી કર્યો, જેવી રીતે કે સામાન્ય ઐતિહાસિક પુસ્તકોની વર્ણનશૈલી હોય છે બલકે, દરેક કિસ્સાના માત્ર તે વિભાગો ભિન્ન–ભિન્ન સ્થળે વર્ણન કર્યા છે જેનાથી મનુષ્યની હિદાયત અને તા'લીમનો સંબંધ હતો. (હઝરત યૂસુફ અલૈ.ના કિસ્સાને આ વર્ણનશૈલીમાં અપવાદરૂપ કરવાનું કારણ સૂરએ યૂસુફની તફસીરમાં પસાર થઈ ચૂક્યું છે તે વાંચી લેવું.)

અસ્હાબે કહફના કિસ્સામાં પણ આ જ પદ્ધતિ અપનાવવામાં આવી છે કે કુર્આનમાં તેના માત્ર તે જ વિભાગો વર્ણન કરવામાં આવ્યા જે મૂળ હેતુ સાથે સંલગ્ન હતા, બાકી અન્ય વિભાગો જે માત્ર ઐતિહાસિક અને ભૌગોલિક હતા તેનું કોઈ વર્ણન કર્યું નથી, અસ્હાબે કહફની સંખ્યા અને સૂવાના સમયગાળાના પ્રશ્નનું તો વર્ણન કર્યું અને જવાબ તરફ ઈશારો પણ કરવામાં આવ્યો પરંતુ સાથે–સાથે એ માર્ગદર્શન અને સૂચના પણ આપવામાં આવી કે આવી બાબતોમાં વધારે ઊંડા ઊતરી ચર્ચા કે વાદ–વિવાદ કરવા યોગ્ય નથી, તેને અલ્લાહના હવાલે જ કરવું જોઈએ.

એ જ કારણ છે કે રસૂલે કરીમ ﷺ જેમના હોદ્દાની ફરજ કુર્આનના અર્થો વર્ણન કરવાની છે તેમણે પણ કોઈ હદીષમાં આ કિસ્સાના વિભાગો વર્ણન કર્યા નથી તથા અકાબીર સહાબા (રદિ.) અને તાબિઈન (રહ.)એ કુર્આનની આ જ શૈલીની બીનાએ આવી ઘટનાઓમાં એવું જ વલણ અપનાવ્યું છે.

اَبْهِمُوْا مَا اَبْهَمَهُ اللّٰهُ، (اِتْقَانْ، سُيُوْطِیْ)

"જે અનાવશ્યક વસ્તુને અલ્લાહ તઆલાએ અસ્પષ્ટ રાખ્યું તમે પણ તેને અસ્પષ્ટ રહેવા દો (કે તેમાં બહસ અને સંશોધન કરવું લાભદાયક નથી)."

(ઈત્કાન, સુયૂતી)

અકાબીર સહાબા (રદિ.) અને તાબિઈન (રહ.)ની આ નીતિરીતિનો તકાદો એ હતો કે આ તફસીરમાં પણ આ ઘટનાના તે વિભાગોને ઉપેક્ષિત કરવામાં આવે જેને કુર્આન અને હદીષે નજરઅંદાજ કર્યા છે, પરંતુ આ તે યુગ છે જેમાં ઐતિહાસિક અને ભૌગોલિક સંશોધનોને જ ઘણી મોટી વિશિષ્ટતા સમજી લેવામાં આવી છે અને આધુનિક યુગના ઉલમાની તફસીરોમાં એટલા માટે જ ઓછું–વત્તું આ વિભાગો વિશે વર્ણન કરવામાં આવ્યું છે, આથી આ તફસીરમાં કિસ્સાના તે વિભાગો જે પોતે કુર્આને કરીમમાં ઉપસ્થિત છે તેનું વર્ણન કુર્આનની આયતોની તફસીર હેઠળ આવી જશે, બાકી ઐતિહાસિક અને ભૌગોલિક ઘટનાથી સંલગ્ન વિભાગોને અત્રે આવશ્યકતા અનુસાર વર્ણન કરવામાં આવે છે અને વર્ણન કર્યા પછી પણ અંતિમ પરિણામ એ જ રહેશે કે આ ઘટનાઓમાં કોઈ નિશ્ચિત ફેંસલો કરવો અશક્ય છે, કારણ કે ઈસ્લામ અને ક્રિશ્ચિયાનિટીના ઈતિહાસમાં તેના વિશે જે કંઈ લખવામાં આવ્યું છે તે પોતે એ પ્રમાણે વિરોધાભાસી અને એકબીજાથી વિરુદ્ધ છે કે એક લેખક પોતાના સંશોધન અને અભિપ્રાયને નજર સમક્ષ રાખી ઘટનાક્રમ તથા સાંયોગિક પુરાવાઓની મદદથી કોઈ એક વસ્તુને નક્કી કરે છે તો બીજો કોઈ લેખક તે જ પ્રમાણે બીજા સ્વરૂપને અગ્રિમતા આપે છે.

દીનની સુરક્ષા માટે ગુફાઓમાં શરણ લેનારાઓની ઘટનાઓ વિવિધ શહેરોમાં અને વિવિધ પ્રદેશોમાં અસંખ્ય બની છે :

ઈતિહાસકારોના વિરોધાભાસોનું એક મોટું કારણ એ પણ છે કે હઝરત ઈસા (અલૈ.)ના દીનમાં રુહબાનિયત (દુનિયાનો ત્યાગ) કરવાને દીનનું સૌથી મોટું કામ સમજી લેવામાં આવ્યું હતું, એટલા માટે દરેક ખૂણા અને દરેક દેશમાં એવી અનેક ઘટનાઓ બની છે કે અમુક લોકોએ અલ્લાહની ઈબાદત માટે

ગુફાઓમાં શરણ લીધું, ત્યાં જ જિંદગી પસાર કરી દીધી, હવે જ્યાં–જ્યાં આવી ઘટના બની છે ત્યાં–ત્યાં તેનું વલણ અસ્હાબે કહફ હોવાના અનુમાન તરફ વળી જવું કોઈ અશક્ય બાબત નથી.

અસ્હાબે કહફનું સ્થળ અને તેનો સમયગાળો :

તફસીરના ઈમામ કુર્તુબી ઉન્દુલૂસીએ પોતાની તફસીરમાં આ સ્થળે અમુક ઘટનાઓ અમુક સાંભળેલી અમુક નજરે જોયેલી નકલ કરી છે જે વિવિધ શહેરો વિશે છે. કુર્તુબીએ સૌ પ્રથમ તો જહ્હાકની રિવાયતથી એ નકલ કર્યું છે કે "રકીમ" રૉમના એક શહેરનું નામ છે જેની એક ગુફામાં એકવીસ વ્યક્તિઓ

સૂતેલા છે, એવી જાણ થાય છે કે સૂઈ રહ્યા છે, ત્યારબાદ તફસીરના ઈમામ ઈબ્ને અતિય્યહ દ્વારા નકલ થયું છે કે મેં ઘણા બધા લોકોથી સાંભળ્યું છે કે સિરીયામાં એક ગુફા છે જેમાં અમુક મૃત લાશો છે, ત્યાંના મુજાવરો એવું કહે છે કે આ જ લોકો "અસ્હાબે કહફ" છે અને આ ગુફાની પાસે એક મસ્જિદ અને એક મકાનનું બાંધકામ થયેલું છે જેને રકીમ કહેવામાં આવે છે અને મૃત લાશોની સાથે એક મૃત કૂતરાનું હાડપિંજર પણ મોજૂદ છે.

બીજી એક ઘટના સ્પેન "ગરનાતા" (ગ્રેનેડા) વિશે નકલ કરવામાં આવી છે. ઈબ્ને અતિય્યહ કહે છે કે ગ્રેનેડામાં લવશાહ નામે એક ગામની નજીક એક ગુફા છે જેમાં અમુક મૃત લાશો છે અને તેમની સાથે એક મૃત્યુ પામેલા કૂતરાનો ઢાંચો પણ મોજૂદ છે અને તેમાંથી મોટા ભાગની લાશો ઉપર માંસ બાકી રહ્યો નથી, માત્ર હાડપિંજરોના કંકાલો છે અને અમુક ઉપર હજુ સુધી માંસ મોજૂદ છે, તેમના ઉપર સદીઓ પસાર થઈ ગઈ પરંતુ સાચી સનદ અને પ્રમાણ દ્વારા તેમની કોઈ પરિસ્થિતિની ખબર નથી, અમુક લોકો એવું કહે છે કે આ જ અસ્હાબે કહફ છે.

ઈબ્ને અતિય્યહ કહે છે કે આ ખબર સાંભળીને હું પોતે સન હિજરી ૫૦૪

માં ત્યાં પહોંચ્યો તો આ લાશો ખરેખર એવી જ હાલતમાં જોઈ અને તેની નજીક એક મસ્જિદ પણ હતી અને એક રૉમન સમયકાળનું સ્થાપત્ય (બાંધકામ) પણ છે જેને રકીમ કહેવામાં આવે છે, એવું લાગતું હતું કે આ કોઈ પ્રાચીન સમયમાં આલિશાન મહેલ હશે. આજ સુધી પણ તેની અમુક દિવાલો મોજૂદ છે અને આ એક ઉજ્જડ વેરાન જંગલમાં છે અને ફરમાવ્યું કે ગ્રેનેડાના ઉપરવાસના વિસ્તારોમાં એક પ્રાચીન શહેરની નિશાનીઓ અને અવશેષો ત્યાં જોવા મળે છે, જે રૉમન શૈલીના અવશેષો છે, આ શહેરનું નામ "રકયૂસ" બતાવવામાં આવે છે અને મેં તેના ખંડેરોમાં ઘણી બધી અજાયબીઓ અને કબરો જોઈ છે. કુર્તુબી જેઓ સ્પેનના જ નિવાસી છે આ બધી ઘટનાઓને નકલ કર્યા પછી પણ કોઈને પણ નિશ્ચિત "અસ્હાબે કહફ" કહેવાથી દૂર રહ્યા છે અને પોતે ઈબ્ને અતિય્યહે પણ પોતાના સાક્ષાત્કાર અને પ્રત્યક્ષ નજરે જોયા પછી પણ આ બાબતે નિશ્ચિત કશું જ કહ્યું નથી કે આ જ લોકો અસ્હાબે કહફ છે, માત્ર સામાન્ય રીતે જે પ્રચલિત બાબતો હતી તેને નકલ કરી છે પરંતુ સ્પેનના બીજા તફસીરકારો અબૂ હય્યાન કે જે સાતમી સદી સન હિજરી ૬૫૪માં ગ્રેનેડામાં પેદા થયા, ત્યાં જ રહ્યા અને વસ્યા છે, તેઓ પણ પોતાની તફસીર બહરે મુહીતમાં ગ્રેનેડાની આ ગુફાનું એ જ પ્રમાણે વર્ણન કરે છે જે પ્રમાણે કુર્તુબીએ કર્યું છે અને ઈબ્તે અતિય્યહે પણ પોતાની નજરે જોયેલી સાબિતીઓનું વર્ણન કર્યા પછી લખ્યું છે કે અમે જ્યારે સ્પેનમાં હતા (એટલે કે કાહિરહ–કૅરોથી ત્યાં જતાં પહેલાં) તો ત્યાં ઘણા લોકો આ ગુફાની ઝિયારત માટે આવ્યા કરતા હતા અને એવું કહેતા હતા કે જો કે આ લાશો અત્યાર સુધી ત્યાં મોજૂદ છે અને ઝિયારત કરનારા તેમને ગણે પણ છે પરંતુ હંમેશા તેમની સંખ્યા બતાવવામાં ભૂલ કરે છે, પછી ફરમાવ્યું કે ઈબ્ને અતિય્યહે જે શહેર રકયૂસનું વર્ણન કર્યું છે જે ગ્રેનેડામાં કિબ્લા તરફ ઉપસ્થિત છે તો આ શહેરમાં પણ પોતે હું અનેકવાર પસાર થયો છું અને તેમાં મોટા–મોટા અસામાન્ય પથ્થરો જોયા છે, ત્યારબાદ કહે છે, وَيَتَرَجَّحُ كَوْنُ اَهْلِ الْكَهْفِ بِالْاُ نْدُلُسِ لِكَثْرَةِ دِيْنِ النَّصَارٰى بِهَا حَتّٰى هِىَ بِلَا دُمَمْلُكَتِهِمُ الْعُظْمٰى (تَفْسِيْرِ بَحْرِ مُحِيْط ص١٠٢، ج٦) એટલે કે, અસ્હાબે કહફના સ્પેનમાં હોવાની અગ્રિમતા માટે એ નિશાની પણ છે કે ત્યાં ઈસાઈઓની બહુમતી છે, અહીંયાં સુધી કે આ જ પ્રદેશ તેમનું સૌથી મોટું ધાર્મિક કેન્દ્ર પણ છે, તેમાં એ વાત સ્પષ્ટ છે કે અબૂ હય્યનના

મતે અસ્હાબે કહફનું સ્પેનમાં હોવાનું વધારે વલણ છે.

(તફસીરે કુર્તુબી, પેજ : ૩૭૫–૩૭૬, જિલ્દ : ૯)

તફસીરના ઈમામ ઈબ્ને જરીર અને ઈબ્ને અબી હાતિમે અવફીની રિવાયત હઝરત ઈબ્ને અબ્બાસ (રદિ.)થી નકલ કરી છે કે, રકીમ એક ખીણનું નામ છે જે પૅલેસ્ટાઈનની નીચે "અઈલિયા" (અકૂબા)ની નજીક છે અને ઈબ્ને જરીર અને ઈબ્ને અબી હાતિમ તથા અમુક બીજા હદીષવેત્તાઓએ હઝરત અબ્દુલ્લાહ ઈબ્ને અબ્બાસ (રદિ.)થી નકલ કર્યું છે કે તેમણે ફરમાવ્યું કે, હું નથી જાણતો કે રકીમ ક્યાં છે પરંતુ મેં કઅ્બ બિન અહ્બારને પૂછ્યું તો તેમણે બતાવ્યું કે રકીમ એવી વસ્તીનું નામ છે જેમાં અસ્હાબે કહફ ગુફામાં જતા પહેલાં રહેતા હતા. *(રૂહુલ મઆની)*

ઈબ્ને અબી શયબા, ઈબ્નુલ મંજર અને ઈબ્ને અબી હાતિમે હઝરત અબ્દુલ્લાહ ઈબ્ને અબ્બાસ (રદિ.)થી રિવાયત નકલ કરી છે કે, અમે હઝરત મુઆવીયા (રદિ.) સાથે રૉમનોના મુકાબલામાં એક જિહાદ કર્યો જેને "ગઝ્વતુલ મુઝીક" કહેવામાં આવે છે, તે સમયે અમે એક ગુફા પાસેથી પસાર થયા જેમાં અસ્હાબે કહફ છે જેનું વર્ણન અલ્લાહ તઆલાએ કુર્આનમાં ફરમાવ્યું છે. હઝરત મુઆવીયા (રદિ.)એ ઈરાદો કર્યો કે ગુફાની અંદર જઈએ અને અસ્હાબે કહફની લાશોને નજરે નિહાળીએ પરંતુ હઝરત ઈબ્ને અબ્બાસ (રદિ.)એ ફરમાવ્યું કે એવું ન કરવું જોઈએ, કારણ કે અલ્લાહ તઆલાએ તેને નજરો નજર જોવાથી તે હસ્તીને પણ મનાઈ કરી દીધી છે જે આપનાથી બહેતર હતી, એટલે કે નબીએ કરીમ ﷺ. કારણ કે અલ્લાહ તઆલાએ કુર્આનમાં ફરમાવ્યું છે, لَوِ اطَّلَعْتَ عَلَيْهِمْ لَوَلَّيْتَ مِنْهُمْ فِرَارًا وَّلَمُلِئْتَ مِنْهُمْ رُعْبًا ط એટલે કે, તમે તેમને જુઓ તો તમે તેમનાથી ભાગશો અને રુઆબ તથા પ્રભાવથી મગલૂબ (પ્રભાવ હેઠળ) થઈ જશો પરંતુ હઝરત મુઆવીયા (રદિ.)એ હઝરત ઈબ્ને અબ્બાસ (રદિ.)ની આ વાતને એટલા માટે સ્વીકારી નહીં કે કુર્આને કરીમે તેમની જે હાલત વર્ણન કરી છે એ તે છે જે તેમની જિંદગીના સમયે હતી, શું એ જરૂરી છે કે હજું પણ તેમની એવી જ પરિસ્થિતિ હોય ? એટલા માટે અમુક લોકોને જોવા માટે મોકલ્યા, તેઓ ગુફામાં પહોંચ્યા પરંતુ જ્યારે ગુફામાં દાખલ થવા ઈચ્છ્યું તો અલ્લાહ તઆલાએ તેમના ઉપર એક સખત હવા મોકલી જેણે તે બધાને ગુફામાંથી બહાર કાઢી

નાંખ્યા. *(રૂહુલ મઆની, પેજ : ૨૨૭, જિલ્દ : ૧૫)*

પ્રસ્તુત રિવાયતો અને હિકાયતોથી એટલી વાત સાબિત થાય છે કે તફસીરકાર વિદ્વાનોમાંથી જે લોકોએ અસ્હાબે કહફની ગુફાના સ્થળનું સરનામું આપ્યું છે તેમના નિવેદનો ત્રણ સ્થળોનું સરનામું આપે છે; એક, પર્શીયન ગલ્ફના કિનારે "અક્બા" (અઈલિયા) નજીક; હઝરત ઈબ્ને અબ્બાસ (રદિ.)ની મોટા ભાગની રિવાયતો તેના જ સમર્થનમાં છે જેમકે ઉપરોક્ત રિવાયતોમાં આવી ચૂક્યું છે.

ઈબ્ને અતિય્યહના સંશોધન અને અબૂ હય્યાનના સમર્થનથી એ બાબતનું વલણ વધારે જાણ થાય છે કે આ ગુફા ગ્રેનેડા–સ્પેનમાં છે, તે બંને સ્થળોમાંથી અક્બામાં એક શહેર અથવા કોઈ એક ખાસ ઈમારતનું નામ રકીમ હોવાનું પણ બતાવવામાં આવ્યું છે, એ જ પ્રમાણે ગ્રેનેડામાં ગુફાની સાથે જ એક આલીશાન ઈમારતના ખંડેરનું નામ રકીમ બતાવવામાં આવ્યું છે અને બંને પ્રકારની રિવાયતોમાં કોઈએ પણ એ નિશ્ચિત ફેંસલો અથવા નિશ્ચિત મત પ્રદર્શિત કર્યો નથી કે આ જ ગુફા અસ્હાબે કહફની ગુફા છે, બલકે બંને પ્રકારની રિવાયતોનો આધાર પ્રાદેશિક રિવાજ અને પ્રચલિત કહેલી–સાંભળેલી રિવાયતો ઉપર છે અને લગભગ બધી જ તફસીરો કુર્તુબી, અબૂ હય્યાન, ઈબ્ને જરીર વગેરેની રિવાયતોમાં અસ્હાબે કહફ જે શહેરમાં રહેતા હતા તેનું પ્રાચીન નામ "ઈફ્સૂસ" અથવા "તરતૂસ" હોવાનું બતાવવામાં આવ્યું છે, આ શહેર એશિયા માઈનૉરના પશ્ચિમી કિનારા ઉપર હોવાનું ઈતિહાસકારોના મતે વધારે શક્ય છે, આથી જાણ થાય છે કે આ ગુફા પણ એશિયા માઈનૉરમાં છે

એટલા માટે કોઈ એકને નિશ્ચિત સ્વરૂપે સાચું અને બાકીનાને ખોટું કહેવાની કોઈ દલીલ નથી, સંભાવના ત્રણે સ્થળોની હોઈ શકે છે, બલકે એ સંભાવનાનો પણ કોઈ નકાર નથી કરી શકતું કે આ ગુફાઓની ઘટનાઓ સાચી હોવા છતાં પણ તેમનામાંથી કોઈપણ અસ્હાબે કહફની ગુફા ન પણ હોય જેનું વર્ણન કુર્આનમાં

આવ્યું છે તે અન્ય કોઈ સ્થળે હોય અને એ પણ જરૂરી નથી કે રકીમ આ સ્થળે કોઈ શહેર અથવા ઈમારતનું જ નામ હોય બલકે, એ સંભાવનાનો પણ નકાર નથી કરી શકાતો કે રકીમનો ભાવાર્થ તે લખાણની તખ્તી હોય જેના ઉપર અસ્હાબે કહફના નામ કોતરીના ગુફાના મુખ ઉપર કોઈ બાદશાહે લગાવી દીધા હતા.

આધુનિક ઇતિહાસકારોનું સંશોધન :

આધુનિક યુગના અમુક ઈતિહાસકારોએ અને વિદ્વાનોએ ઈસાઈ ઈતિહાસો તેમજ યુરોપના ઈતિહાસની મદદ વડે અસ્હાબે કહફની ગુફાનું સ્થળ અને તેનો સમય નક્કી કરવા માટે ઘણી બધી ચર્ચા અને તહકીક કરી છે.

અબૂલ કલામ આઝાદ (રહ.)એ અઈલિયા (અકૂબા) નજીક હાલનું શહેર "પેટ્રા" (Petra) જેને અરબ ઈતિહાસકારો "બેટ્રા" (Betra) લખે છે તેને

પ્રાચીન શહેર રકીમ હોવાનું ઠરાવ્યું છે અને આધુનિક ઈતિહાસકારોએ તેની નજીકના પહાડમાં એક ગુફાના ચિહ્નો પણ બતાવ્યા છે જેની સાથે કોઈ મસ્જિદના બાંધકામની નિશાનીઓ પણ બતાવવામાં આવે છે, તેની સાબિતી માટે લખ્યું છે કે બાઈબલની કિતાબ "યશૂઅ્" ભાગ : ૧૮, આયત : ૨૭ માં જે સ્થળને "રકીમ અથવા રાકીમ" કહે છે તે આ જ સ્થળ છે જેને હવે પેટ્રા અથવા બેટ્રા કહેવામાં આવે છે પરંતુ એ બાબતે શંકા કરવામાં આવી છે જે યશૂઅ્ની બાઈબલમાં રકીમ અથવા રાકીમનું વર્ણન બની બિન યમીનના વારસાના સંદર્ભમાં આવ્યું છે તથા આ વિસ્તાર જોર્ડન નદી તથા મૃત સરોવરની પશ્ચિમમાં ઉપસ્થિત હતું જેના પેટ્રા શહેર હોવાની કોઈ સંભાવના નથી એટલા માટે હાલના પુરાતત્ત્વવિદોએ એ વાત માનવાથી સખત ધીર ખમી છે કે પેટ્રા અને રાકીમ એક જ વસ્તુ છે.

(ઍન્સાઈક્લૉપિડિયા ઓફ બ્રિટાનિકા, પ્રકાશન વર્ષ : ૧૯૪૬, જિલ્દ : ૧૭, પેજ : ૬૫૮)

હઝરત મવલાના સય્યિદ સુલયમાન નદવી (રહ.)એ પણ "અરજુલ કુર્આન"માં પેટ્રા શહેરનું વર્ણન કરીને "બયનુલ કવસીમ" (રકીમ) લખ્યું છે, પરંતુ તેની કોઈ સાક્ષી રજુ કરી નથી કે પેટ્રા શહેરનું જૂનું નામ "રકીમ" હતું, મવલાના હિફ્ઝુર્રહમાન સિહ્વારવીએ પોતાની કિતાબ "કસસુલ કુર્આન"માં તેને જ અપનાવ્યું છે અને તેની સાક્ષીમાં તવરાતના "ધ બૂક ઓફ નંબર્સ અને ધ બૂક ઓફ ઈસાઈયહ"ના હવાલાથી પેટ્રા શહેરનું નામ "રાકીમહ" વર્ણન કર્યું છે.

(દાઈરલ મઆરિફલ અરબિય્યહના હવાલાથી)

ઉર્દૂન (જોર્ડન)ના પ્રદેશમાં અમ્માન નજીક એક સુમસાન જંગલમાં એક ગુફા શોધાઈ ત્યારે સરકારના પુરાતત્ત્વ વિભાગે ૧૯૬૩ ઈ.સ.માં આ સ્થળે ખોદકામ શરૂ કર્યું તો તેમાં માટી અને પથ્થરો હટાવ્યા પછી હાડકાંઓ અને પથ્થરોથી ભરેલા છ તાબૂતો અને બે કબરો મળી આવી, ગુફાની દક્ષિણ દિશાએ પથ્થરો ઉપર એક શીલાલેખ કોતરેલો પણ મળ્યો જે બેઝેન્ટાઈન (રૉમન) લિપીમાં લખાયેલો હતો, અહીંયાંના લોકોનો મત એ છે કે આ જ સ્થળ રકીમ છે જેની પાસે અસ્હાબે કહફની આ ગુફા છે. વલ્લાહુ અઅ્લમુ.

હઝરત સય્યિદી હકીમુલ ઉમ્મત થાનવી (રહ.)એ બયાનુલ કુર્આનમાં તફસીરે હક્કાનીના હવાલાથી અસ્હાબે કહફના સ્થળના ઈતિહાસનું સંશોધન આ પ્રમાણે નકલ કર્યું છે કે જાલિમ બાદશાહ કે જેના ડરથી નાસી છૂટી અસ્હાબે કહફે ગુફામાં શરણ લીધું હતું તેમનો સમયગાળો સન ઈસ્વી ૨૫૦ હતો. પછી ૩૦૦ વર્ષ સુધી આ લોકો સૂતા રહ્યા તો કુલ સન ઈસ્વી ૫૫૦ થઈ ગઈ અને રસૂલુલ્લાહ ﷺનો જન્મ સન ઈસ્વી ૫૭૦માં થયો, એટલા માટે રસૂલે કરીમ ﷺના જન્મથી ૨૦ વર્ષ પહેલાંની આ ઘટના તેમના જાગવા વિશેની બની હતી તથા તફસીરે હક્કાનીમાં પણ તેનું સ્થળ ઈફસૂસ અથવા તરસૂસ શહેરને ઠરાવ્યું છે જે એશિયા માઈનૉરમાં હતું, હવે તેના ખંડેરો મોજૂદ છે. વલ્લાહુ અઅ્લમુ બિ હકીકતિલ હાલ. આ બધી ઐતિહાસિક અને ભૌગોલિક વિગતો છે જે જૂના મુફસ્સિરોની રિવાયતોમાંથી અને આધુનિક ઈતિહાસકારોના વર્ણનોમાંથી રજુ કરવામાં આવી છે. મુજ નાચીઝે પ્રથમ જ એ વિનંતી કરી આપી હતી કે ન તો કુર્આનની કોઈ આયતનું સમજવું તેના ઉપર અવલંબિત છે અને ન જ તેના હેતુનો કોઈ જરૂરી ભાગ તેનાથી સંબંધ ધરાવે છે કે જેના માટે કુર્આને કરીમે આ કિસ્સો

વર્ણન કર્યો છે, ત્યારબાદ રિવાયતો અને હિકાયતો તથા તેમની નિશાનીઓ અને અનુમાનોના વિવિધ દરજ્જાઓ છે કે સમગ્ર સંશોધનો અને પ્રયત્નો આદર્યા પછી પણ તેનો કોઈ નિશ્ચિત ફેંસલો શક્ય નથી, માત્ર અનુમાનો, અટકળો અને સાંયોગિક પુરાવાઓના આધારે થતા અભિપ્રાયોના વલણો જ હોઈ શકે છે પરંતુ આજકાલ શિક્ષિત વર્ગમાં ઐતિહાસિક સંશોધનોનું આકર્ષણ ખૂબ વધ્યું છે, તેમના સંતોષ માટે આટલી વિગત નકલ કરી આપી છે જેનાથી વર્ણન થયેલ આધારો અને અનુમાન દ્વારા એટલું ચોક્કસ જાણ થઈ જાય કે આ ઘટના હઝરત ઈસા (અલૈ.) પછી અને રસૂલે કરીમ ﷺના સમયગાળાની નજીક બની છે અને મોટા ભાગની રિવાયતો તે શહેર ઈફસૂસ અથવા તરસૂસ નજીક હોવા ઉપર સહમત દેખાય છે, વલ્લાહુ અઅ્લમુ. વાસ્તવિકતા એ છે કે આ બધા જ સંશોધનો પછી પણ આપણે ત્યાં જ ઊભા છે જ્યાંથી ચાલ્યા હતા, તે સ્થળ નક્કી કરવાની કોઈ આવશ્યકતા નથી અને ન જ કોઈ નિશ્ચિત આધારો કે પુરાવાઓ દ્વારા કરી શકાય છે. તફસીર અને હદીષના ઈમામ ઈબ્ને કષીર (રહ.)એ તેના વિશે આવું જ લખ્યું છે.

قَدۡ اَخۡبَرَنَا اللّٰهُ تَعَالٰی بِذٰلِکَ وَاَرَادَ مِنَّا فَهۡمَهٗ وَتَدَبُّرَهٗ وَلَمۡ يُخۡبِرۡنَا بِمَكَانِ هٰذَا الۡكَهۡفِ فِیۡ اَیِّ الۡبِلَادِمِنَ الۡاَرۡضِ اِذۡ لَا فَائِدَةَ لَنَا فِيۡهِ وَلَاقَصۡدٌ شَرۡعِیٌّ، (اِبۡنِ کَثِیۡر، ج۳، ص۷۵)

“અલ્લાહ તઆલાએ આપણને અસ્હાબે કહફની તે પરિસ્થિતિઓની ખબર આપી જેનું વર્ણન કુર્આનમાં છે જેથી આપણે તેને સમજીએ અને તેમાં ચિંતન–મનન કરીએ અને એ બાબતની ખબર નથી આપી કે આ કહફ કઈ ભૂમિ અને કયા શહેરમાં છે કારણ કે તેનાથી આપણો કોઈ ફાયદો નથી અને ન જ કોઈ શરઈ હેતુ તેનાથી સંલગ્ન છે.” *(ઈબ્ને કષીર, જિલ્દ : ૩, પેજ : ૭૫)*

———————————

અસ્હાબે કહફ વિશે વધુ વાંચવા માટે સૂરએ કહફની તફસીર વાંચો

https://maarifulqurangujarati.com/18-surah-e-kahaf/